

# LORD RAGLAN'IN KAHRAMAN KALIBI ve ALP HAN ORBA

Erhan AKTAŞ<sup>1</sup>

## ÖZET

Anlatıya dayalı edebî türlerde olay örgüsünü ayakta tutan en önemli dinamiklerden biri şahıs kadrosudur. Türe has özelliklere göre bu kadro zengin olabildiği gibi tek bir kişinin bulunduğu türler de mevcuttur. Bir halk edebiyatı ürünü olan destanlar da uzun veya kısa, mensur yahut manzum olsun zengin bir şahıs kadrosuna, merkezi/tali kahraman(lar) havuzuna sahiptir. Eserin hacmine göre bu durum artış veya azalma göstermekle birlikte örgünün temeli merkezî kahraman(lar) etrafında şekillenir. Batı ve Doğu literatüründe destan kahramanı merkezli yapısal inceleme yapılmıştır. Bu çalışmaları yapan araştırmacılar arasında J.G. Von Hahn, Otto Rank, Axel Olrik, Thomas Carlyle, Eric Hobsbawm, C.W. Bowra, Joseph Campbell, Dean A. Miller, Ye. M. Meletinsky, gibi isimlerin yanı sıra Lord Raglan'ın çalışması önemli bir yer tutar. Latin ve Orta Doğu menşeli destan kahramanları üzerine yaptığı ve yirmi iki madde ile kalıplaştırdığı bu çalışma Türkiye sahası araştırmacılar tarafından da bazı Türk destan kahramanlarına tatbik edilmiştir. Raglan'ın kalıbı ile olan farklılık ve benzerlikler ortaya konmuştur. Biz bu çalışmada Güney Sibiry Türk destancılık geleneği içinde yer alan Hakas Türk destanı Han Orba'nın merkezî kadın kahramanı alp Han Orba'yı söz konusu kalıp çerçevesinde inceleyeceğiz. Bu minvalde hem Raglan'ın kahramanları hem de bazı Türk destan kahramanları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyacak, Han Orba destanı ışığında bazı değerlendirmelerde bulunacağız

**Anahtar Kelimeler:** Lord Raglan, Hakas Türkleri, geleneksel kahraman kalıbı, Han Orba.

Aktaş, Erhan. "Lord Raglan'ın Kahraman Kalıbı ve Alp Han Orba". *Siberian Studies (SAD)* 2.4 (2014): 13-30.

Aktaş, E. (2014). Lord Raglan'ın Kahraman Kalıbı ve Alp Han Orba. *Siberian Studies (SAD)*, 2 (4), s.13-30.

---

<sup>1</sup> Yrd.Doç.Dr., Kırklareli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kırklareli, TÜRKİYE, erhanaktas35 (at) hotmail.com

Bu çalışma 1-3 Nisan 2010 tarihinde Rusya Federasyonu'nun başkenti Moskova'da tertip edilen Problemi Filologii Narodov Povolj'ya (Volga Kıyısı Halkların Filoloji Meseleleri) isimli sempozyumda sunulmuş, bildiri kitapçığında basılmıştır. Görülen lüzum üzerine tekmil edilmiştir.

## HEROIC FORM OF LORD RAGLAN AND KHAN ORBA

### ABSTRACT

Character cadre is one of the most important dynamics of plot in oral based literary genre. Character cadre could be rich or consist of only one character according to the properties of the genre. As a product of folk literature, epics -short or long – prose or poetical- have a rich cadre of characters and pool of pivotal/ secondary heroes. Despite the fact that volume of the product is critical, root of the plot is shaped upon the hero/es. Structural analysis based on hero of the epic has been done in West and East literatures. Lord Raglan's study is also very important for the issue in addition to the studies of J.G. von Hahn, Otto Rank, Axel Olrik, Thomas Carlyle, Eric Hobsbawm, C.W.Bowra, Joseph Campbell, Dean A. Miller and Ye. M. Meletinsky. Raglan's study, which focused on the Latin and Middle Eastern epic heroes and consisted of twenty two matters, was also applied to some of the Turkish epic heroes by the researchers of Turkish field. The researchers explored the similarities and differences with Raglan's model. In this paper we will analyze Han Orba within the framework of Raglan's model. Han Orba, which takes place in the epic tradition of South Siberian Turks, is an epic of Khakas Turks and its pivotal hero is a woman: Han Orba. By doing so we intend to put forward the similarities and differences between Raglan's heroes and Turkish ones and make some analyses in the light of Han Orba.

**Keywords:** Lord Raglan, Khassian Turks, traditional hero pattern, Khan Orba.

## GİRİŞ

Sözlü ve yazılı anlatmaların fikir, ruh, kültür ve yaşayış kalıplarının yansımaları kendisini, bu yaratmaların temel dinamiğini oluşturan kahraman(lar)da gösterir. Bu tür anlatmalarda ve özellikle de destan türünde, kahramanın yaratıcı tarafından verilen tüm özellikleri görüneni değil görünenin altındaki unsurları da bizlere vermektedir. Maddî unsurların tespitinden çok yaratıcının ve onun ortaya çıkardığı kahramana ait köklere dayanan özelliklerin tespitinin destan ve diğer anlatı türlerinin de daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Bu durumun daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi amacıyla araştırmacılar gerek kendi kültürlerinden gerekse komşu kültürlerin edebî yaratmalarından faydalanarak tipolojiler/kalıplar oluşturmaya çalışmışlardır. Bunlardan biri de Lord Raglan'ın kaleme aldığı "Geleneksel Kahraman Kalıbı" adlı çalışmasıdır. Türkçeye, Metin Ekici'nin (Raglan 2003: 277-303) yapmış olduğu çeviriyle kazandırılmış olan makalenin tercümesinden önce ve sonra Özkul Çobanoğlu, (1996: 202-209), Öcal Oğuz (1998:2-6; 1999:2-8), İsmet Çetin (1998: 46-52) ve Nerin Köse (1999a: 19-23; 1999b: 253-261; 2000: 22-39) Raglan'ın kahraman kalıbından yararlanmışlardır.

Lord Raglan'ın bu kalıbı, Batı ve Orta Doğu anlatmalarındaki kahramanlara ait özelliklerin tespit edilmesiyle oluşturulan şu yirmi iki maddeden meydana gelmektedir:

*1. Kahramanın annesi soylu bir bakiredir. 2. Babası bir kraldır ve 3. Baba çoğunlukla kahramanın annesinin yakın bir akrabasıdır, fakat 4. Kahramanın anne rahmine düşüş şartları olağan dışıdır ve 5. Kahraman aynı zamanda bir Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilir.6. Çoğunlukla baba tarafından onu öldürme girişiminde bulunulur, fakat 7. Kahraman gizli bir yere gönderilir ve 8. Uzak bir ülkede evlat edinen bir aile tarafından büyütülür. 9. Kahramanın çocukluğu hakkında bize hiçbir şey anlatılmaz, fakat 10. Kahraman yetişkinlik çağındayken, gelecekte kral olacağı yere gider. 11. Kahraman; kral, dev, ejderha veya vahşi bir hayvana karşı kazandığı bir zaferden sonra, 12. Çoğunlukla kendisinin selefının kızı olan bir prensesle evlenir ve 13. Kral olur. 14. Bir süre herhangi bir hadise olmaksızın ülkeyi yönetir ve 15. Kanunlar yazar fakat,16. Daha sonra kahraman tanrıların ve/veya halkının sevgisini kaybeder ve 17. Tahttan ve şehirden uzaklaştırılır 18. Kahraman esrarengiz bir şekilde ölümle tanışır, 19. Çoğunlukla bir tepenin üzerinde ölür. 20. Çocuklarından hiçbiri, eğer varsa, onun yerine tahta geçemez. 21. Kahramanın vücudu gömülmez, fakat buna rağmen, 22. Kahramanın gömülü olduğu kabul edilen bir veya daha fazla kutsal mezarı vardır (Raglan 2003: 278-279). Yukarıda listesini verdiğimiz maddelerin oluşturulmasında kullanılan anlatıların kahramanları da şunlardır: *Epidus, Theseus, Romulus, Heracles, Perseus, Jason, Bellerophon,**

*Pelops, Asclepios, Dionysos, Apollo, Zeus, Joseph, Moses, Elijah, Watu Gunung, Nkikang, Sigurd (Siegfried), Llew Llawgyffes, Arthur, Robin Hood* (Çobanoğlu 1996: 204).

### Han Orba Destanı

Biz de bu çalışmamızda, söz konusu kahraman kalıbını daha önce Türkiye’de yayınlanmamış ve üzerinde çalışma yapılmamış bir Hakas destanı olan Han Orba (Maytakova 1989; Aktaş 2011b) üzerinde uygulamaya çalışacağız. Bunun ardından, L. Raglan’ın bu çalışmasının bir Sibiryâ Türk destanı açısından ne derece geçerli ölçütlere sahip olduğu ve örnek çerçevesinde ele alınan diğer Türk destanlarından hareketle ortak bir Türk destanları kahraman kalıbı oluşturulup oluşturulamayacağı üzerinde duracağız.

Yukarıda verdiğimiz yirmi iki maddeyi uygulayacağımız Han Orba destanı 1989 yılında Hakasların Şor boyuna mensup Alevtina Konstantinovna Maytakova<sup>2</sup> tarafından Hakas *haycı* (destan anlatıcısı) Semyon İvanoviç Şulbayev’den<sup>3</sup> derlenip

---

<sup>2</sup> 14 Ocak 1932 yılında Hakasya Cumhuriyeti’ndeki Taştıp rayonunun Ançul köyünde doğan Maytakova 6 Ocak 2005 yılında ölmüştür. 1958 yılında Abakan Pedagoji Enstitüsü’nden mezun olmuştur. 1951-1953 yılları arasında Nijni-Teyskiy ortaokulunda öğretmen olarak çalıştıktan sonra 1960-1963 yılları arasında Anjul Yedi Yıllık okulunda Hakas Dili ve Edebiyatı dersleri verdi. 1963–1968 yılları arasında Taştıp 1 nolu Ortaokulunda Rus Dili ve Edebiyatı derslerini verdi. *Lenin Çolu* (Lenin Yolu) gazetesinde 1968-1974 yılları arasında müstensih, 1974-1975 yılları arasında ise edebiyat işçisi olarak görev yaptı. Aynı zamanda şair de olan Maytakova 1999 yılında Rusya Federasyonu yazarlar birliği üyesi olmuş idi. İlk şiiri “*Ana Yüreği*” (İcenîñ Çüree) 1957 yılında *Hızıl Aal* (Kızıl Köy) adlı gazetede neşredildi. Maytakova’nın 1955–1956 yılında “*Huban Arığ*” ve 1989 yılında ise Han Orba adlı edebî çalışmaları kahramanlık masalı olarak yayımlandı (Çeltigmaşeva 2007:366).

<sup>3</sup> Han Orba destanının haycısı olan Semen İvanoviç Şulbayev, 1924 yılında Tomsk Guberniyası Kuznetsk Uyezdine bağlı Ançul köyünde dünyaya gelmiştir. Haycı-masalıcı ve çathancı olarak bilinmektedir. Aynı köyde yedi yıllık ilkokul eğitimini bitirdikten sonra İkinci Dünya Savaşı’nda Tihooke-Anskay filosunda memurluk görevinde bulunmuştur. Yaptığı bu görevlerden dolayı hizmet madalyası almaya hak kazanmıştır. Savaşın bitiminde tekrar kendi köyüne dönen Şulbayev burada köy heyetinde başkan olarak çalışmış, aynı bölgenin orman idaresinden de emekli olmuştur. Şulbayev, bölgede çıkarılmakta olan Hakasça gazetelerde gönüllü olarak çalışmış ve muhabirlik yapmıştır. S.İ. Şulbayev, yaklaşık olarak 20 masal (alıptıg nımah-destan) bilmektedir. Bunlardan dokuz tanesini kendisi, bir tanesini ise V. Ye. Maynogaşeva yazıya geçirmiştir. Maynogaşeva, Şulbayev’in destanlarını düzenlemiştir. Bunlar arasında “Altın Ayra” adlı bir destan bulunmaktadır. Şulbayev, bu destanları kendi köyü olan Ançul’da ve diğer köylerde ölümüne dek icra etmiştir. S.İ. Şulbayev, 22 Ocak 1992

Abakan'da yayınlanmıştır. Destan tarafımızdan Türkiye Türkçesine aktarılmış ve 2011 yılında Türkiye'de basılmıştır (Aktaş 2011b).

Han Orba destanı, tamamı manzum ve 8873 mısraya sahip bir Hakas destanıdır. Yayınlanmış olan diğer Hakas Türk destanlarının uzunluklarıyla karşılaştırdığımızda Han Orba'yı hacimli bir destan olarak nitelendirmek mümkündür.<sup>4</sup> Türk destancılık geleneği içinde bir değerlendirme yaptığımızda Han Orba destanının merkezî kahramanının bir kadın olduğunu görmekteyiz. Bu durum diğer Türk boylarının destanlarında da görülmekle birlikte Sibirya grubu Türk ve diğer milletlerin destanlarında<sup>5</sup> sayıca daha fazladır. Dikkat edilecek olunursa ne Lord Raglan'ın kalıbı içindeki kahramanlar ne de yukarıda adları geçen araştırmacıların çalışmalarına konu ettikleri Türk destanlarındaki merkezî kahramanlar kadındır. Bu sebeple yaptığımız bu çalışma merkezî kahramanı kadın olan bir destanın söz konusu kalıba tatbiki konusunda ayrı bir yer tutmaktadır. Bir destan veya herhangi bir anlatı türündeki kahramanın cinsiyetinin, söz konusu kişinin kahramanlık vasıflarına sahip olmasına bir engel teşkil etmediği sürece bir sorun yaratmayacağını düşünüyoruz. Ancak bu özelliğin Türk destan kahramanları kalıbının oluşturulmasında nereye ne şekilde konulması gerektiği önemlidir. Türk destanlarında elbette, yiğitlikleriyle bilinen ve erlerinin yanında omuz omuza çarpışan alp kadın tiplerini sıkça görürüz. Ancak bu tiplerin yardımcı tipten asıl tipe yükselmesi destanların seyrini de değiştirebilmektedir. Türk Dünyası destancılık geleneği içinde kadın karakterlerin ve tiplerinin anlatıdaki önem sırası değişkenlik göstermektedir. Bu gelenek içerisinde ortak olan kadının önemli bir mevkide olması, menfi rollerde bile anlatı içinde sivrilmesidir. Sibirya Türk destancılık geleneğinde örneklerine sıkça rastladığımız kadının merkezî kahraman olarak zuhur etmesi diğer Türk boylarının destanlarında da görülen bir durumdur. *Kırgızların Cangıl Mirza, Uygurların Nözügüm, Başkurtların Zaya Tülek ile Su Suluv*, bu destanlar arasındadır (Çobanoğlu 2003: 109). Bunun yanında kadın, talî olarak da destanlarımızda önemli bir yere sahip olmuştur (Kaplan 1992:42-54; İnan 1998: 275-276; Ekici 1999a:123-138; Ekici 1999b:10-17; Aça 2007: 76-92; Chirli 2008:292-305). Sibirya bölgesi destanlarında görülmesi olağandışı olmayan kadın kahramanların sayısındaki

---

yılında Ançul köyünde hayata gözlerini yummuştur. Repertuarı Kemerova oblastındaki Mısk şehrinde yaşamakta olan Şor hikâyeci A.N. Oçubayev'de bulunmaktadır (Maynogaşeva 2007:292).

<sup>4</sup> Gerek Rusya'da gerekse de Türkiye'de yayımlanan Hakas destanları arasında en hacimli destan yine S.İ. Şulbayev'den A.K. Maytakova tarafından derlenen Huban Arığ destanıdır. Bu destan da tamamen manzum olup 15587 mısradır (Maytakova 1995; Maytakova 1996; Davletov 2006).

<sup>5</sup> Bir Güney Sibirya halkı olan Buryatların destancılık geleneğinde de kadın önemli bir yere sahiptir bkz. Kuzmina 1980.

fazlalığın icracının kendi tasarrufuyla ilgili olduğu kadar vak'anın gerçekleştiği çevrenin kadına yüklediği değer ve anlamla birlikte toplumun içinde bulunduğu yapı ile de ilgili olduğu kesindir. Bu gerçekle birlikte destandaki alpların çoğunluğunun kadın olması destanın ilk yaratımı esnasında, toplumun hâlen ana erkellik düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu özellik günlük hayatla birlikte edebî eserlerdeki ülküleştirilmiş tiplerde de görülmektedir. Bunların yanı sıra Jungcu bir bakış açısıyla kadındaki cengaverlik vb. özellikleri Jung'un *animus* arketipinde yani erkeğe has birtakım özelliklerin kadında bulunuyor olmasında da görmek olasıdır (Jung 2005: 13, 56). Kahramanlık konulu anlatılarda bir kültürel kalıplaşmanın olduğu muhakkaktır. Türk tarihinin eski devirlerine ait olduğu düşünülen unsurlar bulunduğu gibi Yenisey Kırgızlarının (Hakas Türklerinin) Moğollarla siyasî ilişkilere girdiği 13. yüzyıl ve sonrası dönemlerin izlerine de destanda rastlanmaktadır. Hepsinin ötesinde, anlatının hacminden diğer bütün unsurlara kadar tümünde en önemli belirleyici icracı (destan anlatıcısı/haycı) olduğu için destan içinde farklı dönemlere dair birçok unsurun bulunması son derece olağan karşılanmalıdır.

### **Han Orba Destanının Özeti**

Ak Nehir kıyısında Hara Han karısı Hara Tarğah, üç yaşındaki oğulları ve halkıyla mutlu bir şekilde yaşamaktadır. Hara Tarğah aynı zamanda altı aylık hamiledir. Bu huzur dolu günler sürerken Hara Han'ın yurduna Hara Molat adlı bir menfi alp kanlı ordusuyla saldırır. Savaş esnasında Hara Tarğah da doğum yapar ve bir kız çocuğu doğurur. Hara Han kendi ordusuyla yurdunu müdafaa etmek istese de başaramaz ve Hara Han'a mağlup olur. Hara Tarğah çocuklarının başına bir şey gelmesini istemediği için onları çiçeğe dönüştürerek diker. Hara Molat başta Hara Han ve Hara Tarğah olmak üzere halktan birçok kişiyi esir ederek kendi ülkesine sürer. Bu olaydan bir süre altın guguk donunda Hara Han'ın yurduna biri gelir. Bu Hara Tarğah'ın kız kardeşi Altın Harlıh'tır. Yurdun tarumar olduğunu görünce olan biteni anlar. Hara Tarğah'ın bahçeye diktiği çiçek donundaki çocuklarını eski hallerine döndürür. Onları besler ve her iki çocuğa ad verir. Erkek çocuğa Han Mirgen kıza ise Han Orba adını verir. Onlara silah ve diğer donanımlarını verir ve altı yıl geçmeden ana-babalarını kurtarmak için hiçbir şekilde yurtlarından ayrılmamalarını aksi takdirde başlarına kötü şeyler gelebileceğini tembihleyerek oradan ayrılır. Ancak Han Mirgen bu uyarıya rağmen kuşanıp ana-babasını kurtarmak için yola çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra Han Mirgen, Hara Molat'ın yurduna ulaşır. Otağına girer, onu ailesini serbest bırakması için uyarsa da Hara Molat oralı olmaz. İki alp dövüşe başlarlar, Han Mirgen Hara Molat'ı öldürür. Hara Molat'ın Hara Nincil adlı hamile bir eşi vardır ve Han Mirgen'e kendilerini

öldürmemesi için yalvarır. Han Mirgen, otağdan çıktığında atının ağladığını görerek bir tehlikenin yaklaştığını anlar. Bu esnada karşıdan bir alpin geldiğini görür. Bu Hara Molat'ın kardeşi Hara Hushun'dur. İki alp kıyasıya bir mücadeleye girerler, Han Mirgen Hara Hushun'u da öldürür. Hara Molat ve Hara Hushun'un da ölmesiyle esir olan insanlar çok sevinirler. Han Mirgen atına yöneldiğinde onun yeniden ağladığını görür. Yeni bir tehlike yaklaşmaktadır. Han Mirgen bu kez Hara Molat'ın kız kardeşi kurt donundaki Hara Marha ile kapışır ve onu da öldürür. Bu kapışma esnasında karşı tepede Ay Arığ adlı müspet bir alp kadın belirir ve Hara Nincil'in Hara Molat'ın çocuğunu dünyaya getirdiğini, çocuğun babasının öcünü almak için yanına geleceğini söyler. Ay Arığ, Hara Nincil'i öldürürken Han Mirgen de Hara Molat'ın çocuğunu öldürmeye yeniden otağa girer, onunla dövüşmeye başlar ancak onu alt etmekte zorlanır. Bu arada Han Mirgen'in yardımına teyzesi Altın Harlıh gelir. Tembihine uymadığı için ona kızar, atının şeytanlar tarafından kaçırıldığını söyler. Yeniden ayaklanan Han Mirgen, Hara Molat'ın çocuğunu öldürür ve ana-babasına tekrar kavuşur. Onları sağ salim yurtlarına gönderdikten sonra, şeytanlar tarafından kaçırılan atının peşine düşer. Yolda bir su başında kendisini su iyisi olarak tanıtan Sarığ Tamcıl ile karşılaşır; Sarığ Tamcıl Han Mirgen'e saldırınca ikisi dövüşe başlar ancak su iyisi Han Mirgen'i epeyce yorar ve Han Mirgen'in yardımına yeniden teyzesi Altın Harlıh koşar. Ona kaz yumurtası vererek yeniden eski gücüne kavuşmasını sağlar. Han Mirgen tazelenmiş gücüyle Sarığ Tamcıl'ı öldürür. Yoluna devam eden Han Mirgen yolda Ay Arığ'ın yaralı olduğunu görür. Sol cebinden çıkardığı mavi ipekten örtüsüyle sihrî güçlerini kullanarak Ay Arığ'ı iyileştirdikten sonra atını takip etmeye kaldığı yerden yaya olarak devam eder. Bir dağın eteğine ulaştığında metruk bir evle karşılaşır. Evin içinde, yatakta yatmakta olan ucube görünümlü etrafi sineklerle çevirili çirkin bir kız görür. Kız, Han Mirgen'i beklediğini kendisiyle evlenmesini ister. Han Mirgen bunu kabul etmez, bu kez onu yemek yemesi için zorlar. Kız, Han Mirgen'e yılan eti yedirmek ister. İlk buna yanaşmayan kahraman, gaipten duyduğu Altın Harlıh'ın telkiniyle yılan etini yer ve o ucube kız birdenbire çok güzel bir kıza dönüşür. Kızın adı Altın Çaçah'tır. Kız, başından geçenleri Han Mirgen'e anlatır. Kızın dışarıda duran uçan bir yılanı vardır. Altın Çaçah ve Han Mirgen, yılanı binerek havadan Han Mirgen'in atını aramaya koyulurlar. Bu arada Altın Harlıh'ın tanıdığı altı senelik mühlet dolmuş, Han Orba olaylara dâhil olur. Han Orba, Ay Arığ ve Altın Çaçah ile tanışır. Ancak orada çok fazla durmayarak ağabeyi Han Mirgen'i de alarak yurtlarına dönerler. Ailesi ve halkı bu iki kardeşi coşkuyla karşılarlar. İki kardeş dokuz günlük alp uykusundan sonra uyanırlar. Sofra başındayken Altın Çaçah'ın yılanı, sahibine yardım etmeleri için Han Orba ve Han Mirgen'i çağırır. Hazırlıklarını yapan iki kardeş Altın Çaçah'ın yurduna varırlar. Altın Çaçah'a musallat olan Han Taycı'ya karşı koyup onu ortadan kaldırırlar. Kardeşler buradan tekrar evlerine dönerler. Yine sofradayken anne Altın Harlıh, Han Mirgen'in Ay

Arıĝ ile evlenmesi gerektiğini, bunun kader kitabında yazdığını söyler. Yeniden hazırlık yapılarak, Altın Harlıh dünürü olarak Ay Arıĝ'ın yurduna giderler. Öksüz ve yetim olan Ay Arıĝ'ı kendisinden isterler. Ay Arıĝ önce buna yanaşmazken, kader kitabı olan altın knigada Han Mirgen ile kendisinin evlenmesi gerektiğini görünce töreye karşı gelemez ve teklifi kabul eder. Önce Ay Arıĝ'ın akabinde de Han Mirgen'in yurdunda toy kurulur ve genç alplar evlenir. Toydan birkaç gün sonra Hara Tarĝah, çocuklarına Hazır Han'ın ordusuyla kendilerine saldırmak hazırlık yaptıklarını söyler. Kardeşler hazırlanır yola çıkar. Hazır Han'ın yurduna vardıklarında Aaltın Çaçah ve Altın Harlıh mücadeleye zaten başlamışlardır. Han Orba ve Han Mirgen de onlara yardım ederler ve Hazır Han'ı, oğlu Han Hartıĝa'yı, Hazır Han'ın kardeşi Han Sabar'ı öldürürler. Kardeşler yurtlarına döndüklerinde anne ve babalarının öldüklerini öğrenirler. Bu arada Han Mirgen ve Ay Arıĝ'ın bir oğlu olmuştur ve çocuğun ismi henüz yoktur. Çocuĝa ismini Han Orba verir ve yeğenine Han Çibek adını layık görür. Çocuk ad aldıktan sonra, annesi Ay Arıĝ tarafından kiminle evleneceği belirlenir. Bu kişi, Kök Han'ın kızı Kök Nincil'dir. Han Çibek böylece evlenmek için yola çıkar ve Kök Nincil'in yurduna doğru ilerler. Ancak, kız ile evlenmek için alplar arasında bir yarışma düzenlenmiştir. Han Çibek de bu yarışmaya katılıp kazanması gerekir. Han Çibek, rakipleriyle çetin bir müsabakaya girer; Han Orba ve diğerlerinin de yardımıyla yarışmayı Han Çibek kazanır ve Kök Nincil ile önce kızın yurdunda daha sonra da kendi yurdunda toy kurar ve evlenir. Kısa bir süre sonra Ay Arıĝ, kendileri için Tas Han ve kardeşi Pus Han'dan tehlike gelebileceğini söyler. Alplar yeniden hazırlıklarını yaparlar ve yola çıkarlar. Düşman alpların yurtlarına geldiklerinde Han Mirgen, Han Orba, Han Çibek, Altın Çaçah ve Altın Harlıh orada dövüşmeye başlarlar. Han Mirgen mücadele sırasında epeyce zorlanır, ağır yaralanır. Altın Harlıh onu yine kaz yumurtası ile hayata döndürmeye çalışsa da bu kez başarılı olamaz. Düşman alplar yok edilir ancak Han Mirgen orada ölür. Cansız bedeni yurduna getirilir ve Altın Daĝ'a konur. Han Mirgen, son mücadelesini verirken Ay Arıĝ'dan bir de kızı olur. Kıza yine Han Orba ad verir ve ona Haan Kız der. Yine dokuz günlük alp uykusundan sonra bu kez Altın Harlıh uçarak gelir ve Hara Mool ve kızı Azgın Noĝas'tan bahseder. Alplar yine hazırlık yapıp Han Orba'nın öncülüğünde yola çıkarlar. Hara Mool'un yurduna varırlar ve hepsini öldürüp yeniden yurtlarına dönerek yeniden alp uykusuna dalarlar. Uykudan kalkan alplar Ay Arıĝ'ın ağlamasına tanık olurlar. Buna göre Han Çibek Hara Mool'un yurdunda iken Han Saĝın adlı bir oğlu olmuş ve kimseye haber vermeden nehrin öte yakasına geçmiştir. Öte tarafta zalim Ah Hartıĝa ve Kök Hartıĝa ve bunların öte kardeşi Hara Sorhil yaşamaktadır. Çocuĝa yardım etmek için Altın Harlıh önceden oraya gitmiştir. Han Orba ve yeğeni hazırlıklarını yapar ve yola düşerler. Haan Kız ve Han Orba Hara Sorhil'ı öldürürken diğerleri de Ah Hartıĝa ile Kök Hartıĝa'yı öldürür. Ancak bu



savaş sırasında Han Mirgen'in oğlu Han Çibek ile alplara savaşta yardım eden Ah Ölen ölür. Alplar o yurttan galip ayrıлып, cenazeleriyle birlikte önce Ah Ölen'in yurduna uğrayarak Ah Ölen'in kız kardeşi Tülgü Arıg'ı Han Sağın'a alırlar ve oradan da yurtlarına dönerler. Bu ikisi için Han Orba'nın yurdunda toy kurulur ve tüm alplar mutlu ve barış içinde yaşamaya devam ederler.

### Geleneksel Kahraman Kalıbı'nın Alp Han Orba'ya Tatbiki

Han Orba destanında iki merkezî kahraman bulunmaktadır. Bunlar Han Orba ve Han Mirgen'dir. Han Mirgen, destanın belirli bir yerine kadar yer alırken Han Orba destanın sonuna kadar karşımızdadır ve ağabeyi Han Mirgen'e göre daha aktif bir haldedir. Bu sebeple incelemeye alp Han Orba'yı tâbi tutacağız. Han Orba'nın söz konusu kahraman kalıbına göre taşıdığı özellikler şu şekildedir:

1. Kahramanın annesi soylu bir bâkiredir: Han Orba'nın annesi olan Hara Tarğah, hükümdar Hara Han'ın karısı ve adı zikredilmeyen bir boyun hükümdarı olan Han Hılıs'ın kızı olması nedeniyle soylu bir kişidir. (Maytakova 1989: 7; Aktaş 2011b:27) Ancak Han Orba, Han Mirgen'den sonraki ikinci evlat olduğundan Hara Tarğah bâkire değildir. (Maytakova 1989: 8; Aktaş 2011b:28)

2. Babası bir kraldır: Han Orba'nın babası olan Hara Han yurdun hükümdarıdır (Maytakova 1989: 7; Aktaş 2011b:27).

3. Baba çoğunlukla kahramanın annesinin yakın bir akrabasıdır: Türk toplumunda evlilikler genel itibarıyla dışarıdan evlenme olarak adlandırılan ezogami şeklinde olduğundan bu destanda da kural bozulmamıştır. Hara Han ile Hara Tarğah arasında herhangi bir akrabalık bağı bulunmamaktadır. Hara Han ile Hara Tarğah'ın evlilikleriyle ilgili ilk ve açıklayıcı ibare destanın başında geçmektedir. (Maytakova 1989: 7; Aktaş 2011b:27) Aynı şekilde Hara Han'ın oğlu ve Han Orba'nın ağabeyi Han Mirgen, Han Mirgen'in oğlu Han Çibek ve onun oğlu Han Sağın da kendi sülaleleri dışından biriyle evlenirler.

4. Kahramanın anne rahmine düşüş şartları olağan dışıdır: Han Orba'nın ana rahmine düşme şartları ve doğumu olağan bir şekilde gelişmiştir. (Maytakova 1989: 7, 11; Aktaş 2011b:27, 31) M. Öcal Oğuz bu durumun olağanüstü şartlarda gelişmemesini Dede Korkut anlatmalarından biri olan Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boydan hareketle bu hikâyelerin “kahramanlık çağı” açısından “geç dönem” ürünü olmasına bağlamaktadır. (Oğuz 1998: 4)

5. Kahraman aynı zamanda bir Tanrının oğlu olarak kabul edilir: Han Orba'nın Tanrı'nın kızı gibi bir sıfatı bulunmamaktadır. Ancak Han Orba'nın doğumundan beş gün sonra konuşmaya başlaması (Maytakova 1989:18; Aktaş 2011b:38) ve destanın birçok yerinde gördüğümüz tabiatüstü vasıfları onun Tanrı'nın kızı olmasa bile ilahi güçlere sahip bir kahraman olduğunu göstermektedir.

6. Çoğunlukla baba tarafından, onu öldürme girişiminde bulunulur: Han Orba'nın doğumu esnasında babası, düşmanları tarafından kaçırıldığı için kızının yanında değildir (Maytakova 1989: 14-15; Aktaş 2011b:34) ve uzun müddet de birbirlerine kavuşamazlar. Birbirlerine kavuştuktan sonraki hiçbir epizotta baba-kız çatışmasını görmeyiz.

7. Kahraman gizli bir yere gönderilir: Han Orba için böyle bir durum söz konusu değildir. Han Orba'nın destan boyunca gittiği yerler mücadele için yol aldığı düşman yurtlardır.

8. Uzak bir ülkede evlât edinen bir aile tarafından büyütülür: Bu madde de Han Orba için geçerli değildir. Han Orba'nın, ana-babasının Hara Molat tarafından yurtlarından sürülmesinden sonra bakımı ve yetiştirilmesi konusunda destanda açık bir ifade bulunmamakla birlikte her iki kardeşin koruyucusu Hara Tarğah'ın kız kardeşi olan Altın Harlıh'tır. Hatta çocukların isimlerini bile o verir. Teyzeleri Altın Harlıh, çocuklara altı yaşlarına gelmeden ana-babalarını kurtarmak için yurttan çıkmamalarını tembihlese de Han Orba'nın ağabeyi Han Mirgen bunu dinlemez; evden ayrılır. Han Orba ise bu sözü tutar ve ilk yiğitliğini altı yaşında düşman karşısında ağabeyine yardım ederek gösterir (Maytakova 1989: 68; Aktaş 2011b:94). Dede Korkut boylarında gençler on beş yaşına geldiklerinde kahramanlık gösterirler ve ad alırlar. Han Orba ise, ad aldıktan sonra ve altı yaşında yiğitliğini gösterir.

9. Kahramanın çocukluğu hakkında bize hiçbir şey anlatılmaz: Han Orba'nın çocukluğu hakkında bilebildiklerimiz, onun doğumu (Maytakova 1989: 7, 11; Aktaş 2011b:27, 31), beş günlük iken konuşması (Maytakova 1989:18; Aktaş 2011b:38), altı yaşında iken kahramanlık göstermesinden ibarettir (Maytakova 1989: 68; Aktaş 2011b:94). Destanda Han Orba'nın ilk kahramanlığında kaç yaşında olduğunu belirtmesinden sonra onun yaşıyla ilgili herhangi bir ifade görülmez. Biz bunu, kahramanlık alâmetini kazanmış olan Han Orba'nın artık erginleşme sürecine adım attığı ve bundan sonra yaşı veya çocukluğu ile ilgili herhangi bir bilgi vermenin gereğinin kalmadığı şeklinde yorumlamakta ve destanlarda zamanın "blok" olarak telakki edildiğini belirten Mehmet Tekin (Tekin 2003:111) bir masaldaki zaman yapısını örnek verir ve bu blok zaman yapısının destan-masal farklılığına değinirken

destandaki tek farkın, araştırmacı R. Welles' den atfen, destandaki sürenin belli olduğunu ve bunun yaklaşık bir yıl olduğunu ifade eder (Tekin 2003:112). Mehmet Kaplan Oğuz Kağan Destanı'nı konu ettiği çalışmasında, Oğuz Han'ın hayatındaki başlıca geçiş dönemlerinin arka arkaya gelmesini Oğuz Kağan ve emsali kahramanların hayatlarının yiğitlik ve cengâverlik üzerine kurulu olmasına ve bunların *kuvvet* ve *hareket* fikirlerini de beraberinde getirmesine bağlamaktadır. (Kaplan 1979: 29) Oğuz Kağan'ın zaman akışındaki bu hızı onun yiğit olma idealine bağlayan Mehmet Kaplan, "*Oğuz Kağan Destanında zaman bir at veya bir ok süratiyle geçer. Hiçbir an ebedî değildir. Burada 'sürat' ve 'hareket' hayatın esasıdır*"(Kaplan 1979: 31) der.

Lord Raglan, epik anlatılarda kahramanın çocukluğuna yer verilmemesinin sebebinin ilkel dönemde yapılmakta olan ayinlere çocukların katılacak olgunlukta olmamasına bağlayarak açıklamıştır. Bu yüzden toplum içinde kendisini ergenliğe ulaştıktan sonra gösterir. (Düzgün 2007: 37)

10. Kahraman yetişkinlik çağındayken, gelecekte kral olacağı yere gider: Han Orba'nın gelecekte hükümdar olacağı yer yine kendi yurdu. Bu nedenle başka bir yere gittiği söylenemez. Ancak çeşitli mücadeleler (düşman boy veya milletlerle savaş, esir düşen ana-babanın kurtarılması) ve sosyal hadiseler (dünürçülük, toy kurma vb.) için yurdundan ayrılmak durumunda kalmıştır.

11. Kahraman; kral dev, ejderha veya vahşi bir hayvana karşı kazandığı bir zaferden sonra: Han Orba gerek yurdunu gerekse yakın çevresindekileri korumak için birçok menfi alp ile mücadele eder. Yapılan bu mücadelelerin hepsi Han Orba'nın gâlibiyeti ile sona erer.

12. Çoğunlukla kendisinin selefının kızı olan bir prensesle evlenir ve: Bu maddede bulunan "prensle evlenme" tabii ki kadın kahraman Han Orba ile uyusmamaktadır. Ancak anlatının başından sonuna dek Han Orba hiçbir şekilde evlenmez. Kendisini ailesinin ve boyunun varlığına ve ikbaline adar.<sup>6</sup> Destan boyunca görülen evlilikler Han Orba'nın ağabeyi Han Mirgen'in, onun çocuklarının ve torunlarının başından geçenlerden ibarettir.

13. Kral olur: Destanda Han Orba'nın ad alıp kahramanlık göstermesinden destanın sonuna kadar olan hiçbir epizotta, kahramanın "han"lık, "bey"lik veya

---

<sup>6</sup> Yalnızca Sibiryâ değil diğer Türk boylarının destanlarına bakılacak olunursa alplar arası evliliklerin olağanüstü özellikler taşıdığını, birtakım şartların öne sürüldüğünü, yapılan müsabakalardan sonra erkek veya kadın alpin sevdiği kimse ile evlenmeye hak kazandığı bilinmektedir. Destan kahramanlarının evlilikleri konusunda bkz. Kıdırbayeva-Muratov 1998:78-84; Aça 2000: 11-21; Bekki 2009.

"kağan"lık gibi bir unvan edindiğini görmemekteyiz. Han Orba'nın babası Hara Han ölümüne dek hanlık görevini sürdürür. Onun ölümünden sonra ise tahta kimin geçtiğine dair herhangi bir açıklama olmasa da ailedeki en büyük kişi olan Han Orba'nın ağabeyi Han Mirgen'in, onun ölümünden sonra ise Han Orba'nın geçtiğini düşünmekteyiz. Destanda Hara Han'ın, Han Mirgen'in veya Han Orba'nın *han, kağan, beğ* veya *kral, padişah* vb. sıfatlarla donanması çok geniş anlamda ele alınmamalıdır. Türk destancılık geleneği içerisinde Oğuz Han, Manas ve Cengiz Han gibi tarihî/edebî şahsiyetlerin *hanlığı* ile Hara Han ve akabindeki yönetici silsilesindeki hükümdarlık özellikleri farklılıklar arz eder. İlk saydığımız şahsiyetlerin doğdukları andan ölümlerine kadar tarihî şahsiyet özelliklerinden ziyade edebî/ülkücü kahraman tipi ile karşımızda olduğunu ve ayak bastıkları, basacakları veya basamadıkları topraklar üzerinde ilahî görevle (İslamî veya gayri İslamî) donanımlı bir dünya hâkimiyeti fikrinin bulunduğunu görürüz. Ancak Han Orba destanı ve diğer Sibiry Türk destanlarında yukarıdaki düşüncenin biraz daha farklılaştığını ve hatta daraldığını görmek mümkündür. Mehmet Aça bu durumu; "*kuzey ve Güney Sibiry topluklarının kahramanlık destanlarında daha bölgesel ve dar bir çerçevede, daha çok kendi aileleri ve kabileleri adına mücadele eden bahadurların maceraları vasıtasıyla*" (Aça 2000b: 10), şeklinde açıklar. Kuzey-Güney Sibiry Türk grubu destanları Oğuz-Kıpçak grubu destanlarındaki gibi belirgin bir nizam-ı âlem tasavvuruna sahip değillerdir. Ancak kahramanların alt-orta-üst dünya arasında, kamların cezbe halindeki göksel yolculuklarına benzer seyahatler yapması gibi, zâlim ve olağanüstü tiplerle mücadele ederek onları alt edip zafer kazanmaları ve bu üç dünya üzerinde mistik bir düzen sağlama gayesi içinde olduklarını söylemek mümkündür.

14. Bir süre herhangi bir hadise olmaksızın ülkeyi yönetir ve: Han Orba'nın, ağabeyi Han Mirgen'in ölümünden sonra hükümdar olduğunu düşünecek olursak, hükümdarlığı sırasında boylar ve devletlerarası mücadeleler devam eder. Han Orba destanın sonuna kadar hayattadır ve destan mutlu bir son ile biter (Maytakova 1989: 206; Aktaş 2011b:245).

15. Kanunlar yazar fakat: Han Orba'nın kanun yapıcılığı veya yazıcılığı ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Gerek Han Orba'nın yurdunda gerekse diğer boylar arasında idarî ve sosyal işleyiş töreye göre şekillenmektedir. Kanunların yazılı olmadığı ancak geçmişten, hâlden ve gelecekte haber veren bir *altın kniga*'dan<sup>7</sup>

---

<sup>7</sup> Kuzey ve Güney Sibiry Türk destanlarda defaatle görülen ve Budizm kaynaklı (Butanayev 2003:156) bu kitap farklı adlarla tüm Sibiry destanlarında yer alır. Han Orba destanında *altın kniga* şeklinde gördüğümüz bu kitap diğer Sibiry destanlarında *kutsal kitap, altın sudur, taş*

bahsedebiliriz fakat bu kutsal kitabın kanun koyucu bir vasfı yoktur (Maytakova 1989:72, 97, 100, 144; Aktaş 2011b:97, 124, 126, 173).

16. Daha sonra kahraman tanrıların ve/veya halkının sevgisini kaybeder ve: Han Orba, rakipleriyle girdiği mücadelelerin tümünden kesin bir zaferle çıktığı için ne kendisine olağanüstü özellikler bahşeden Tanrı ile ne de kendilerini mutlu ve müreffeh kılan halkla bir sorun yaşar.

17. Tahttan ve şehirden uzaklaştırılır: Başarısızlığın söz konusu olmadığı zaferler silsilesinden ötürü çok sevilen Han Orba'nın ne tahttan ne de şehirden uzaklaştırılması mümkündür.

18.Kahraman, esrarengiz bir şekilde ölümle tanışır: Han Orba, anlatının sonuna kadar hayattadır. Ancak kendisinden önceki hükümdarlar olan babası Hara Han ve ağabeyi Han Mirgen'in ölümlerine tanıklık ederiz. Hara Han yaşlılıktan dolayı (Maytakova 1989: 120; Aktaş 2011b:151), Han Mirgen ise düşmanı Tazır Mirgen ile savaşırken ölür. (Maytakova 1989: 166-167; Aktaş 2011b:201) Ancak bu ölümler bir esrarengizlik taşımamaktadır. Kahramanın ölüp tekrar dirilmesi bu destan içinde görülmez; ancak Han Orba'nın ağabeyi Han Mirgen'in bazı mücadeleler esnasında gücünün iyice tükenip öleyazması sırasında en büyük yardımcısı olan atı ona kaz yumurtası yedirerek eski sağlığına kavuşmasını sağlar (Maytakova 1989: 161; Aktaş 2011b:195).

19. Çoğunlukla bir tepenin üzerinde ölür: Bu, Han Orba için söz konusu değildir.

---

*kitap* (Aktaş 2011a:56), *kara kniga* (Taçeyeva 1958:165) *hopçu kara sudur*, *belge sudur* (Ergun-Aça 2005: 81) şeklinde kullanılır. Araştırmacı İbrahim Dilek bu kitaplar sayesinde kahramanın geleceğini öğrendiğini belirtmektedir (Dilek 2010:55). Tıva destanlarında *hopçu kara sudur* veya *belge sudur* şeklinde de geçen ve “kahramanların geçmiş ve gelecek”leri hakkında bilgi edinmelerini sağlayan kitapların varlığından bahseden M. Ergun ve M. Aça bu kitapların “*Buda ya da diğer burkanların vaazlarını içine alan, Burkancılıkla ilgili inanışları, Burkancılığın esaslarını, inanç ve amellerini içeren dini kitaplar*” olduğunu ifade eder. (Ergun-Aça 2005:81) bir başka araştırmacı Karl Reichl “kahramanın geleceği hakkında fal kitabı olan ‘sudur biçig’ (‘sudur’ Sanskritçe ‘Sutra’dan türemiş olup, ‘Sutra’ Budist anlatması demektir.) adlı kitapta okunması Altay Türklerinin anlatmalarında oldukça yaygındır”, der (Reichl 2002:381). Bu kitapların kültürel işlevleri için bkz. Tezcan 2001:271-323; Baykuzu 2008:195-210; Çevik 2011: 239-248; Aktaş 2011a: 45-62.

---

20. Çocuklarından hiçbiri –eğer varsa- onun yerine geçemez: Evli ve çocuğu olmayan Han Orba için bu madde de söz konusu değildir.

21.Kahramanın vücudu gömülmez: On sekizinci maddenin uygun olmayışı bu maddeyi de geçersiz kılmıştır. Ancak on sekizinci maddede de belirttiğimiz Han Orba'nın babası Hara Han'ın (Maytakova 1989: 120; Aktaş 2011b:151), Han Orba'nın ağabeyi Han Mirgen'in (Maytakova 1989: 170; Aktaş 2011b: 205), Han Mirgen'in oğlu Han Çibek'in (Maytakova 1989: 200; Aktaş 2011b: 237) cansız bedenleri toprak altına defnedilmek yerine tabut içinde kendilerinin kutsal saydıkları dağdaki bir mağaranın içine konulmaktadır. J. Paul Roux, eldeki arkeolojik buluntu ve yazılı bilgilerden hareketle Altay toplumlarında ölen kişinin cesedinin toprağa gömüldüğünü, yakıldığını ve sergilendiğini ifade eder (Roux 1999: 218). Bahaeddin Ögel ise Hun Türklerinin zamanında ve daha sonraki devrelerde hükümdarlar ve büyük tiginlerin mezarlarının büyük dağlar üzerinde bulunduğu dair bilgilerin bulunduğunu ifade eder (Ögel 2002: 437). Ki bu bilgiye paralel olarak J.P. Roux da Hunların ölü yakma işlemini bilmediğini, Çin belgelerinde de Hunlar için cesedin sadece gömüldüğünden bahsedildiğini söylemektedir (Roux 1999: 228). Han Orba destanında da toplum için önemli sayılan kişilerin *dağ* içine gömülmesinden Tanrı'ya yakın olma anlamını da çıkarmak mümkündür. Kahramanların dağdaki bir *mağaraya* defnedilmesini Jung eksenli düşünceyle de açıklamak mümkündür. İnsanı ve davranışlarını *arketipler* temelinde ve vasıtasıyla açıklayan Jung, kendi disiplini içinde Kur'an-ı Kerim'deki Kehf sûresini yorumlarken "*mağarayı yeniden doğuşun gerçekleştiği yer, insanın kuluçkaya yatıp yenilenmek üzere kapatıldığı gizli bir oyuk*" şeklinde izah eder (Jung 2005: 66). Jung'a göre mağara, tabut ve ölüm mefhumları anne arketipinin olumsuz yansımalarındandır (Jung 2005: 22). Yine Çin felsefesindeki yin-yang düalizminde *yin*'in "*karanlık, soğuk, nemli ve dışı*" özelliklere sahip olması da bir başka paralelliği göstermektedir (Jung 2005: 44). Jung'un örneklemesinde mağara bir mezar olarak değil Yedi Uyurlar'ın uzun ama geçici istirahatgâhıdır. Han Orba destanında, mağaraya defnedilen kahramanlar daha sonrası için söz konusu bir *yeniden doğuş* yaşamamaktadır, ancak bu durum bedeninin ölmesiyle ruhun da cansız kalmadığını, farklı şekillerde bile olsa hayatın devam edeceği düşüncesini iletmektedir. Bu, Hakas Türkleri arasında öteki dünya inancının farklı bir yansıması olarak kabul edilebilir.<sup>8</sup>

Lord Raglan, kahraman tipolojisi çalışmalarında psikiyatrik unsurların incelemeye dâhil edilmesini gereksiz görmüş, kahramanın hayatından yola çıkarak

---

<sup>8</sup> Hakas Türkleri arasındaki ölüme dair inanış ve âdetler için bkz. Özkan 2002:604–608 ve Killi Yılmaz 2007:65–87.

bir kalıp yaratmayı hedeflemiştir. Arketiplerin önemi konusunda ise C.G. Jung şunları kaydeder: “*Arketip, insan ruhunun en yüce değerleri arasındadır, bu nedenle de tüm dinlerin Olympos’unda yerini almıştır. Arketipi değersiz olarak görüp bir kenara atmak, büyük bir kayıp anlamına gelir. Yapılması gereken, bu yansımaları çözerek, içeriklerini istemeden kaybeden bireye geri vermektir.*” (Jung 2005: 24).

22. Kahramanın gömülü olduğu kabul edilen bir veya daha fazla kutsal mezarı vardır: Han Orba, destanın sonunda da hâlen hayatta olduğu için böyle bir durum bulunmaz. Fakat Hara Han, Han Mirgen ve oğlu Han Çibek’in bedenlerinin bulunduğu dağın ve mağaraların bir ziyaret yeri haline getirildiğine dair bir ibareye rastlamıyoruz. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi Türklerin dağa yükledikleri kutsal anlam ve kıymetler söz konusu mekânın zaten kutsal olduğunu bize gösteriyor.

### Sonuç

Lord Raglan’ın geleneksel kahraman kalıbı Han Orba destanına uygulandığında bu kalıptaki yirmi iki maddeden yalnızca üç tanesinin tam olarak eşleştiğini görülmektedir. Bunlar “*Babası bir kraldır*”, “*Kahraman; kral dev, ejderha veya vahşi bir hayvana karşı bir zafer kazanır*” ve “*Kral olur*” maddeleridir. Yirmi iki maddelik bir kahraman kalıbının, yalnızca üç maddesinin Han Orba destanı ile benzerlik göstermesi, bu destan kahramanının L. Raglan’ın seçmiş olduğu kahramanlar için belirlediği özelliklerin hepsine dâhil olmadığını göstermektedir.

Bu minvalde sadece Han Orba destanının merkezî kahramanı alp Han Orba ele alınarak Lord Raglan’ın kalıbına tatbik edilmemiş aynı zamanda merkezî kahramanı kadın olan bir Sibiryâ Türk destanının bu kalıbın hangi özelliklerine uyup uymadığı da tecrübe edilmiştir. Bununla birlikte edebî/tarihî kahramanları tamamen Türk kültürü dışından seçilerek yapılmış bir “kahraman kalıp”ı denemesine tamamen bağlı kalarak birtakım sonuçlara varmanın da belirleyici ve genelleştirici olmadığını düşünmekteyiz. Öte yandan incelememiz tek bir destanın tek bir merkezî kahramanı ile sınırlıdır ve özelinde Hakas ve Sibiryâ Türk destanları, genelinde ise diğer Türk boylarının destanları ele alındığı takdirde daha çok maddenin benzerlik göstereceği, benzerliklerin artacağı, farklı maddelerin meydana çıkacağı muhtemeldir. Ancak burada asıl önemli olan ve ön planda tutulması gereken Raglan’ın söz konusu kahraman kalıbının hangi maddelerine uyup uymamasından ziyade Raglan gibi kahraman tipolojisi üzerine mesai harcayan diğer araştırmacıların tespit ve tetkiklerinden de faydalanarak Batı Dünyası destancılık geleneğinden daha zengin bir külliyata sahip olan Türk Dünyası destanları kahramanları üzerine yapılacak olan ayrıntılı çalışmalardan sonra ortaya çıkacak olan değerlendirme ve genellemelerdir. Bilhassa SSCB’nin yıkılmasından sonra Türkiye’de yapılan metin

neşirleri ve bunlar üzerine yapılan araştırma ve değerlendirmeler son derece önemli olmakla birlikte sadece Hakas destancılık geleneği içinde yer alan ve henüz gün yüzüne çıkarılmamış iki yüz altmışa yakın destan metni arşivlerde saklıdır. Bu sayı yalnızca Abakan merkezli bir tespit olup Moskova ve St. Peterburg kütüphanelerinde ve şahsî arşivlerde mevcut olanlar değerlendirmenin dışında tutulmuştur. Arşivde yer alan destanların tespit ve değerlendirilmesinin yanında bölgedeki Türk olmayan grupların destancılık gelenekleri ve buna bağlı geliştirilebilecek kahraman tipolojileri üzerinde de durmak faydalı olacaktır.<sup>9</sup>

Sonuç itibarıyla makale hacminde ele aldığımız bu çalışma öncelikle Sibirya akabinde de Türk Dünyası destan kahramanları tipolojisi çalışmalarına bir başka örnek ve katkı olarak değerlendirilebilir.

#### KAYNAKLAR

- Aça, Mehmet (2000a), "Köne Epos (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki 'Âşıklara Mahsus Evlilik' Konusunun Kaynaklarından 'Alplara Mahsus Evlilik'", Millî Folklor, S. 47 s. 11-21.
- Aça, Mehmet (2000b), "Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri", Millî Folklor, S. 48 s. 5-17.
- Aça, Mehmet (2007), "Reşideddin Oğuznâmesinde Kadın", Millî Folklor, S. 76 s. 76-92.
- Aktaş, Erhan (2011a), "Altay ve Tıva Türk Destanlarında 'Haber Verme' Motifi Üzerine Genel Bir Değerlendirme", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi C. 11 S.1 s. 45-62.
- Aktaş, Erhan (2011b), Hakas Destanları 3 Han Orba, TDK Yay, Ankara.
- Baykuzu, Tilla Deniz (2008), "Hunların Kayıp Kitapları ve Sutralar", Bilig S. 44 s. 195-210.
- Bekki, Selahaddin (2009), Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler Altay, Tuva, Hakas ve Şor Destanlarında Alplara Mahsus Evlilik, Öncü Kitap, Ankara.
- Butanayev, V. Ya. (2003), Burhanizm Tyurkov Sayano-Altaya, N.F. Katanov Devlet Üniversitesi Yay, Abakan.
- Chirli, Nadejda (2008), "Şor Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipi", Turkish Studies Volume 3/7 s. 292-305.
- Çeltiğmaşeva, L. (2007), "Maytakova Alevtina Konstantinovna", Ensiklopediya Respubliki Hakasiya Tom 1, s. 366.

---

<sup>9</sup> Örneğin yine bir diğer Güney Sibirya halkı olan Moğol menşeli Buryatların *Ulger*leri ve yine Moğolların *Geser*leri de ele alınarak karşılaştırmalı çalışmalarla daha renkli ve zengin tespitlerde bulunmak mümkündür.



- Çetin, İsmet (1998), “Türk Destan Kahramanları ve Köroğlu”, Millî Folklor S. 39 s.46–52.
- Çevik, Mehmet (2011), “Altay Destanlarında ‘Sudur Biçik’ Motifi”, Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı TÜRKSOY Yay, Ankara s. 239–248.
- Çobanoğlu, Özkul (1996) “Lord Raglan’ın Batı Halk Kahramanı Kalıbı Açısından Oğuz Kağan ve Er Töştük Destan Kahramanlarına Bir Bakış”, Prof. Dr. Umay Günay Armağanı, Feryal Matbaacılık, Ankara s. 202–209.
- Çobanoğlu, Özkul (2003), Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Akçağ Yay, Ankara.
- Davletov, Timur B. (2006), Huban Arıç Hakas Türklerinin Kahramanlık Destanı, TÜRKSOY Yay. Ankara.
- Dilek, İbrahim (2010), “Sibirya Türk Destanlarında Kahramanın Yer altı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler”, Millî Folklor, S. 85 s. 46-56.
- Düzgün, Ülkü Kara (2007), Başkurt Destanlarının Tipolojisi, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – dan. Prof. Dr. İsa Özkan yayımlanmamış doktora tezi), Ankara.
- Ekici, Metin (1999a), “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri”, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay, Ankara s. 123-138.
- Ekici, Metin (1999b), “Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler”, Millî Folklor, S. 44 s. 10–17.
- Ergun, Metin-Aça, Mehmet (2005), Tıva Kahramanlık Destanları II, Akçağ Yay, Ankara.
- Gültepe; Necati (2008), Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlardan Bacıyan-ı Rum’a), Ötügen Neşriyat İstanbul 2008.
- İnan, Abdülkadir (1998), “Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın”, Makaleler ve İncelemeler I, TDK Yay, Ankara s. 275-276.
- Jung, Carl Justav (2005), Dört Arketip, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları İstanbul
- Kaplan, Mehmet (1979), Oğuz Kağan Destanı (Edebî bir tahlil), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet (1992), “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın”, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I, Dergâh Yay, İstanbul.
- Kıdırbaeva, Burul –Muratov, Abdikerim (1998), “Alplara Mahsus Evlilik” (akt. Mehmet Aça), Millî Folklor, S. 10 s. 78-84.
- Killi Yılmaz, Gülsüm (2007), “Hakaslarda Ölüm İle İlgili Gelenekler”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi C. 4 S.4 s. 65-87.
- Köse, Nerin (1999a) “Lord Raglan’ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Kococaş”, Millî Folklor S. 43 ss. 19–23.
- Köse, Nerin (1999b) “Lord Raglan’ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Kurmanbek, Kurbanbek”, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Ankara ss. 253–261
- Köse, Nerin (2000), “Raglan’ın ‘Geleneksel Kahraman Kalıbı’ ve Türk Hikâyeleri”, Millî Folklor, S. 45 (Bahar), s. 22–39.

- Kuzmina, E.N. (1980), *Jenskie Obrazi v Geroičeskom Epose Buryatskogo Naroda*, Nauka, Novosibirsk.
- Maynogaşeva, V.E. (2007), "Şulbayev Semyon İvanoviç", *Entsiklopediya Respubliki Hakasiya Tom 2*, s. 292.
- Maytakova, A.K. (1989), *Han Orba Alıptıĝ Nımah; Hızıl Kniga İzdatelstvoznın Hakasiyadaĝı Pöligi*, Abakan
- Maytakova, A.K. (1995), *Huban Arıĝ Alıptıĝ Nımah I, Hakas Kniga İzdatel'stvozi Abakan*.
- Maytakova, A.K. (1996), *Huban Arıĝ Alıptıĝ Nımah II, Hakas Kniga İzdatel'stvozi Abakan*.
- Oĝuz, M. Öcal (1998) "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Boĝaç Han", *Milli Folklor* S. 40 ss. 2-6
- Oĝuz, M. Öcal (1999) "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Basat", *Milli Folklor*, S. 41 s. 2-8.
- Ögel, Bahaeddin (2002), *Türk Mitolojisi II (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, TTK Yay, Ankara.
- Özkan, Fatma (2002), "Sibirya Türklerinde Geçiş Törenleri", *Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay, Ankara s.595-608.
- Raglan, Lord (2003); "Geleneksel Kahraman", (çev. Metin Ekici), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ankara: Milli Folklor Yay, s. 277-303.
- Reichl, Karl (2002), *Türk Boylarının Destanları (Gelenekleri, Şekiller, Şiir Yapısı)* (çev. Doç. Dr. Metin Ekici), TDK Yay, Ankara.
- Roux, J.P. (1999); *Eskiçaĝ ve Ortaçaĝda Altay Türklerinde Ölümler*, (çev. Aykut Kazancıgil) Kabalcı Yay, İstanbul.
- Taçeyeva, T.G. (1958), *Altın Arıĝ Alıptıĝ Nımahtar, Hakasiyadaĝı Knih İzdatel'stvozi Abakan*.
- Tekin, Mehmet (2003), *Roman Sanatı 1 Romanın Unsurları*, Ötüken Neşriyat İstanbul.
- Tezcan, Semih (2001), "En Eski Türk Dili ve Yazını", *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, TDK Yay, Ankara s. 271-323.